

KELEMEN ERZSÉBET

*Tiszta szándék**Gróf Batthyány Lajos olműtzi és pesti naplója, levelei*

SZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Hosszú évekkel ezelőtt megkeresett gróf Batthyány Lajos miniszterelnök egyik leszármazottja. Egy dossziét nyomott a kezembe: olvassam el, mondta, de nagyon vigyázzak rá, mert féltve őrzött kincse. Abban egyeztünk meg, hogy egy hét múlva találkozunk, s beszélgetünk az átadott írásokról. Már másnap reggel felhívtam.

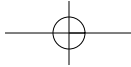
Akkor este csak felütöttem a mappát: bizonyára megint néhány jobb-rosszabb vers vagy prózai írás, gondoltam, s meglepetésemre levelek, naplórészletek sorjázta egymás után időrendbe rakva előttem. A megsárgult lapok jelezték, hogy hosszú idő telhetett el a megírásuk óta. De voltak friss tapintásúak is közöttük: a régi, bizonyára jobban elhasználódott lapok írásait mentették át rájuk fénymásolóval. Az egész éjszakát átolvastam. Olyan hatással voltak rám az írások – amelyek között volt német nyelvű is –, hogy a végére érve újra és újra elővettem a lapokat, s az idő múlását, a fáradságot sem éreztem. Pedig már megvirradt. Hajnali 5-kor tértem vissza a régműltből a jelenbe.

Gróf Batthyány Lajos fogságban írt leveleit, naplóbejegyzéseit, elmélkedéseit adta át az ismerősöm azzal az utólagos kéréssel, hogy mentsük meg az utókornak a mártírhalált halt hős személyes vallomásait, rendezzem tehát az írásokat, fűzzem egybe kötetté.

A miniszterelnököt 1849. január 8-án, este tizenegy óra tájban tartóztatták le az osztrák katonák Pesten, s kilencnapos fogság után, október 6-án végezték ki. Az írások az olműtzi börtönben születtek augusztus 12-e és szeptember 8-a között, illetve a szeptember 15-ei és az október 5-ei időintervallumban Pesten, a Ferenc József császár által építtetett laktanya és tüzérszertár Neugebäude nevezetű épületében.

A levelek között van a már korábban ismert, más kiadványokban is megjelent¹ német nyelvű búcsúlevélnek a másolata is, amelyet a vértanú gróf a feleségének, Zichy Antóniának írt. (Az eredetit ugyanis az özvegy nem adta ki a kezéből, s kívánsága szerint vele együtt temették el 1888-ban.) A búcsúlevélnek a magyar nyelvű fordítását teszem közzé, akárcsak azokat az írásokat, amelyek eredetileg német nyelven íródtak.

¹ Lásd Friedreich Endre: *Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai*. 1927, Századok. A levél közlésénél a Fekete Antal által fordított változatot használom (*Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre*. Budapest, 1991, Európa Könyvkiadó–Batthyány Társaság, 382–383), még a többi írást e sorok írója, a kötet szerkesztője fordította.

A XIX. századi szövegeket nyelvtanilag és stílusosan a mai nyelvi állapotnak megfelelően közlöm. A jobb érthetőség érdekében így próbálom áthidalni az évszázadokat.

A fogság idejének írásai között rövid reflexiókat, politikustársaktól Batthyány által felidézett mondásokat, megállapításokat, életútutalásokat is találtam. Sőt olyan feljegyzéseket is, amelyeket a mártír gróf úgy ír le, mint valami auditív élményt, egy belső hang jelezte jövőbeli megnyilatkozásokat. Ezeket a reflexiókat viszont az eredeti szövegállapotnak megfelelően – kiegészítve egyéb kortárs és mai véleményekkel – a főszövegtől elválasztva, kísérszólamként közlöm az oldalak alján. A szöveg közben néhány szögletes zárójelbe tett kiegészítést is alkalmaztam, hogy a szövegösszefüggés egyértelmű legyen. A csillaggal megjelölt kifejezések, nevek, utalások Batthyány naplójának és a kísérszólam szövegének szerkesztői magyarázatai, megjegyzései ugyancsak ezt a célt szolgálják.

Nem írója vagyok tehát ennek a műnek, hanem szerkesztője csupán. S hogy e dokumentumgyűjtemény minden egyes írása Batthyány keze nyomát őrzi-e, vagy esetleg más, neki tulajdonított írást is találunk közöttük, ennek eldöntése már nem az én kompetenciám.

Viszont ajánlom mindenkinek ezeket a vallomásokat. Hiszen nemcsak a törvényeket semmibe vevő politikai per XX. századot sugalló koncepciók stílusának az embertelenségével, megalázó igazságtalanságával szembesülhetünk az írások olvasása során, egy premeditált politikai gyilkosság borzalmával, de a sötét mélységek mellett a másik oldalon megtaláljuk az erkölcsi magasságot is, egy olyan tiszta szándékú, tiszta tettű ember személyében, aki csak a hazának és a hazájáért élt. Ez a helytállás, vértanúsors legyen példa, felkiáltójel a magyar nemzet számára!

* * *

Olmütz,* 1849. augusztus 12.
délután 4.30-kor

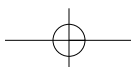
Buda, a karintai Laibach, majd Pozsony. Itt sem maradhattunk soká: különvonattal Bécsen át *Olmützbe* szállítottak bennünket. Közel kétszáz magyar politikai foglyot. Egy új hely, újabb és újabb megpróbáltatásokkal. Ugyan miért ez a kapkodás?

* Olomouc, Morvaország.

este 8.15-kor

A káplár szerint Pozsonyban ellenséges volt a hangulat. S Komárom még magyar kézen van. Az altábornagyot ez fölöttébb nyugtalanította. Félt, hogy Klapka huszárai esetleg kísérletet tesznek a kiszabadításunkra. Viszont Leuzendorf százados* is itt van. A kihallgatások tehát folytatódnak.

* Ludwig Ritter Leuzendorf, a Batthyány elleni vizsgálat vezetője, az olmützi hadbírószék ügyésze.

Olmütz, 1849. augusztus 13.
délután 3-kor

Drága Nóm!*

Ugyan remélhetem-e, hogy valamikor eljut hozzád ez az írás? Ugyan mikor tudod meg a hírt, hogy a rabságunk ínséges napjait immár Olmützben töltjük? Sietve loptak át ide bennünket. Éjjel, fáklyafény mellett. Látod, Drága, még most sem érnek véget a hányattatások. Holnap elkezdik a főtárgyalást, az osztrák katonai perrendtartás szerint a „rendes eljárást”. Pozsonyban, akárcsak Laibachban, ugyan nem került sor újabb kihallgatásra, most viszont a korábbi, budai vizsgálatok után előlről kezdenek mindent. Mintha idáig semmi sem történt volna. A budait az előzetes vizsgálat részének tekintik. Csupán a hadbíró tájékoztatását szolgálta. Itt viszont már nem gyanúsítottként, hanem vádlottként állítanak majd a hadbírótság elé.

Laibachban a szabadlára helyezésem beadványtervezetét végül is nem küldtem el a városparancsnoksághoz. Tudom, Te is ebben reménykedtél még, a kérelmem elfogadásában. De úgysem lett volna erre már esély. Budán is hiába kértem, hogy szabadlábbon védekezhessen, hiába ajánlottam fel az óvadékot, s adtam a becsületszavam, hogy Budán, illetve Pesten maradok, mindez semmit sem ért. De nemcsak ez tartott vissza a kérelem továbbításától. A laibachi városparancsnokságnak címeztem egy fogalmazványt június 16-án. Deym gróf vezérőrnagy el is küldte, állítása szerint Gyulay gróf hadügyminiszterhez. De *ignorálták* azt. Pedig ezekben a vészterhes, forrongó időkben az alkotmányos monarchiáért, a békéért, a tiszta ügyért ajánlottam fel a közvetítésemet a honfitársaim és a bécsi kormány között. Ez áldásos lehetett volna mind a trónra, mind az országra nézve. Feddhetetlen jellemem becsületszavát adtam, hogy a megszabandó időben feltétlenül visszatérek a fogságom helyszínére. Mégis elutasították a szent célt. Mit várhatnék tehát mást? De vigasztalódj, s a gyermekeinket is erősítsd! Egyszer úgyis véget ér majd ez a viszontagság.

Drága Angyal, sokat gondolok rád. Ha tudnád, mennyire hiányzik az egész csillogó személyiséged, beleértve elragadó asszonyi éned is! Légy erős, én is az leszek!

Lajosod

* *Levél feleségéhez, Batthyány Lajosné Zichy Antónia grófnőböz.*

A hatalmat [...] nem kívánta kisajátítani, csupán a haza felemelkedésének ügyét kívánta szolgálni. Népszerűsége nem vágyott, szorosabb barátságot senkivel nem kötött, bizonyos fokig mindig magányos maradt. Egyedüli megbízható szövetségeseinek házastársát [...] tekintette.

...mihent csak egy sorban tudtomra adod, hogy személyes megjelenésem szükséges, vagy a vádlottak akármi csekély hasznára lehet, azonnal útnak indulok és sietek tarthatatlanul... Batthyány nem érdekli, hogy vele másoknál több szigorúsággal bánjanak...

délután 3.40-kor

A hadbíró arra is utalt Windisch-Grätznek, hogy a szigorú őrizet alatt, január 8-a óta, majdnem három hónapon keresztül egyszer sem járhattam kint a szabad levegőn. Kissé legyengültem.

A március végi előterjesztésben tehát Leuzendorf százados az egészségem romlására is hivatkozott, amikor a szabadlábba helyezésemet kérte. A tábornagy viszont csak levegőzést engedélyezett. Alkalmanként így sétálhattam szeretett Nőmmel a bástyán az ügyeletes tiszt kíséretében. Akkor sem szóltam Antóniámnak erről, most sem tudtam megírni neki. Nem terhelhetem a test legyengülésének a tényével. Így is túl sok a szomorúsága.

este 9-kor

A védőiratomat megint átolvastam. Mindent leírtam. De lesz-e foganatja? *Vederemo!** Az összefoglaló kihallgatásomat már jó ideje lezárták. Március óta semmi változás. A törvényesség alapelveivel aligha lehet összeegyeztetni ezt a meghosszabbított vizsgálati fogságot. A sors fintora: a békeküldöttség tagjaként az ellenség kezére kerültem. Megszökhettem volna. Mégsem tettem. De a sötét erőknek mit számít a tiszta szándék, a tiszta lelkiismeret?! *Drága barátom,*** te mindezt megérezted! Amikor az ellenség a fővároshoz közeledett, a békekövetség tagjait fogadta Windisch-Grätz, engem nem. Tisztában voltam én is a veszéllyel. De nem tettem másként. Úgy éreztem, ez az utolsó lehetőség, hogy megmentjük a menthetetlent. Ha fegyverszünetet kérünk, talán elkerüljük a tragédiát, talán megállíthatjuk az országra törő birodalom katonai erejét. Így gondoltam. Mindannyian így véltük. Persze a herceg válasza csak ennyi volt: *Unbedingte Unterwerfung.**** Te tudtad, mindez nem jó jel. A tanácsodra mégsem szöktem el. Pedig módomban lett volna elmenekülnöm erről a földről, mégis ideálltam a bíróság elé! Nem leszek szökevény! Nem tettem olyat, amiért súlyosan bűnhődnöm kellene!

* Majd meglátjuk!

** Deák Ferenc, a Batthyány-kormány igazságügyi minisztere. A miniszterek közül ő állt legközelebb Batthyányhoz.

*** Feltétlen alávetés.

...ha életében szenvedélyessége által néha hibázott, ha utolsó időben oly valamit tett (mit én nem tudok), mi által a törvény szigorúságát magára vonta; – úgy tartom: az, ki, hogy a közrendet s Magyarországot a dynastiának feltartsa, heteken át életét kockáztatta (s esküszöm Istenemre, hogy míg én honn valék, Batthyány ezt inkább tette, mint bárki más az országban), azt mondom, ha egyszer hibázott volna is, több kíméletet érdemel azoknál, kik a létező bajok előidézését leginkább elősegítve [...] most alázatosan hajlonganak, semmi bántásnak kitéve nem voltak...

Olmütz, 1849. augusztus 14.
délután 4.45-kor

A kihallgatások elkezdődtek, rám viszont most sem került sor. Ugyan mire várnak? Mire készülnek? Polgári személlyel szemben haditörvényszéki eljárást alkalmaznak: ez korántsem az én ügyem már. *De meo et tuo agitur.**

* A mi ügyünkről van szó.

délután 5.50-kor

Rara est temporum felicitas ubi quae velis sentire; et quae sentias dicere liceat.* Tacitus e mondásával jelezte, hogy előadását majd a szólás szabadságát tárgyaló esetekre fogja kiterjeszteni. Lám, hány jeles hazánkfiát fogtak hűtlenségi perbe a beszédükért!

Budán, az első kihallgatáskor megkérdezték, hajlandó vagyok-e a politikai szerepemről nyilatkozni. Mindig az igazságra törekedtem. Jeleztem a bizottságnak, hogy mindenről számot kívánok adni, hogy tetteim igazságosan megítélhetők legyenek. Viszont a politikai vétkek megítélésénél a bíró és a vádló ugyanazon egy személy. Valószínűleg itt is így lesz.

* Ritka az olyan szerencsés alkalom, amikor azt mondhatod, amit érezni akarsz és amit érzel.

este 10.25-kor

Tegnap Görgey Artúr fővezér a seregével megadta magát. Az orosz és az osztrák szövetségesek közé nem sikerült tehát éket verni a tárgyalásokkal. A magyar minisztertanács döntött: a fővezérrel letette az oroszok előtt a fegyvert. Fájdalom: a fegyvertelenekre, hazánkra *Damocles* ellenséges *kardja* végleg lecsapott.

A magány nem bánt, hozzászóltam. Csak a tehetetlenség. Használni akartam, békét teremteni az uralkodó és a nemzet között. Az erőket akartam összehangolni, egy irányba fordítani. Ez hasznos lett volna a hazának is, Ausztriának is. Nem sikerült. Egyik fél sem érett az együttműködésre.

Lajos ügyei valóban hosszan elhúzódnak, azonban ezt a huzavonát nem tudom rossz jelnek látni. Még mindig a legjobbat remélem, mert aligha lehetséges, hogy valami fontos a terhére róható lenne. Tehát, csak türelem és bizalom Istenben, aki a vétleneket megvédi.

Olmütz, 1849. augusztus 15.
délután 5-kor

A győzők a győzelem híreit nem titkolják. A híreket ide is elh hozzák. Dembińsky* altábornagy nem ütközött meg Haynau kisebb létszámú erőivel. A kormány hiába rendelte Aradra, ő feladta Szegedet, s az osztrák kézen levő Temesvár irányába vonult. Az időközben fővezérré kinevezett Bem vette fel a harcot Haynau ellen, de kevés volt a lőszerük, s a kényszerű visszavonulás miatt pánik tört ki. Görgey tehát Aradon egyedül maradt.

* Gróf Henryk Dembińsky lengyel szabadsághős, a forradalmi hadsereg fővezére, Varsó katonai parancsnoka, a magyar szabadságharc honvéd altábornagya, egy ideig a honvédsapatok fővezére.

este 8.25-kor

Késő délután szóltak, hogy holnap sor kerül a szabályszerű kihallgatásra. A teljes hadbíróság jelen lesz: az olmützi helyőrség katonái közül az őrmestertől, a hadnagytól kezdve a tábornokig minden tiszti fokozat képviselteti majd magát.

Drága *barátom*,* nagy szükségem lenne rád. De a jogi segítséget is megtagadták tőlem. Minő igazságtalanság! *Suum cuique!***

* Már a budai kihallgatása során, január 24-én kérte Batthyány, hogy védekezésékor igénybe vehesse Deák Ferenc segítségét.

** Mindenkinnek meg kell adni, ami neki jár!

Olmütz, 1849. augusztus 16.
délután 6-kor*

Már a legelső kihallgatásomkor, január 24-én kértem, hogy minden mást megelőzően a velem szembeni illetékesség kérdésére térjenek ki. Ami ugyanis a miniszterelnöki hivatali működésemet illeti, az kizárólag a képviselőház és a felsőház megítélése alá tartozik, mivel az *Őfelsége*** által szentesített törvényekből következően csakis a képviselőház illetékes annak eldöntésére, hogy egy minisztert vád alá helyezhessenek.

Tehát jönnek az oroszok, s velük Jeruzsálem pusztulása. ...csak hogy azért mi nem költözünk szerte-szét a világra [...], hanem itthon maradunk, és helyt állunk; aztán *kommt Zeit, kommt Rath*.*

* Az idő meghozza a megoldást.

...az angol politikai iskola híve volt. Egyrészt elfogadta küzdőtérül az alkotmány korlátait, de a folytonos – bár fokozatos – haladásnak nem szabva semmi határt, másrészt tudván, hogy semmi új építmény nem szilárd, óhajtá az új jogállapotot – míg meg nem erősödik – minden erőszakos rengéstől megóvni.

Mégiscsak úgy történik itt minden, ahogy Schwarzenberg herceg*** mondta: Magyarország egy meghódított föld, amelyet a Fölség úgy rendez be, ahogy jónak látja. Elfogulatlan bíróságra így nem számíthatok!

* Az első kihallgatási nap.

** V. Ferdinánd (1793–1875) császár és király 1835-től 1848 decemberéig. A távol levő uralkodó teljhatalmú helyettese István főherceg, királyi helytartó, nádor.

*** Felix Schwarzenberg osztrák miniszterelnök (1800–1852).

este 8-kor

Hiába mondtam, hangsúlyoztam a tárgyalás során, hogy miniszteri tevékenységem megítélése egyáltalán nem tartozik a katonai törvényszék hatáskörébe, hiszen ezzel a tevékenységgel már október 2-án felhagytam, s a magyarországi ostrom-állapotot csak az október 3-ai legfelsőbb manifesztumban rendelték el, s mondták ki a haditörvények illetékességét. Azok visszamenőleges alkalmazása tehát a korábbi tényekre megalapozatlan. A törvényt mégis – most is! – visszaható erővel ruházzák fel! A *nullum crimen sine lege** elvet sértik meg!

* Nincs bűncselekmény törvény nélkül.

este 8.20-kor

A kihallgatás párbeszéd formájában zajlott. Ismertették a vádat, s ezután védekezhettem. A vád: magyar bankjegyek kibocsátása, újoncozás.

Olmütz, 1849. augusztus 17.*

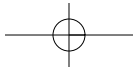
este 9.15-kor

A vád: ismét az újoncozás, valamint a honvédszászlóalj felállításának és a külső hatalmakkal való kapcsolatteremtés.

„*Patere legem, quam tuleris ipse*”*** – ez nem áll erre a hatalomra. A kijelölt bíróság a törvényeket csak akkor veszi figyelembe, ha azt az előzetes koncepciójába bele tudja illeszteni. Ha mindez terhelő rám nézve.

A nemzeti közvéleményt nem Széchenyi képviselte [...], nem Kossuth [...], Batthyány volt ekkor legtökéletesebb kinyomása az összes nemzeti vegyérzésnek s akaratnak, mely a dinasztia iránt kezdett kiengesztelődni, mely monarchista volt, úgy eszélyességéből, mint megszokásból (mely alkotmányos lételet minden áron fenntartani elhatározta), de egyszersmind hajlandó volt ez időben az Ausztria tartományokkal kapcsolatból származó politikai s anyagi érdekekkel s igényekkel nagy áldozatok árán is megalkudni.

Drága Nőm! Pedig mennyire bíztam, s biztattalak téged is: ha rendes törvényszék elé állítanak, nem kételkedem a jog győzelmében. *Ominosus**** jelek... Hogyan is beszéljek majd ezekről neked?

* A második kihallgatási nap.

** Vesd magad alá a törvénynek, amelyet magad hoztál.

*** Baljóslatú.

Olmütz, 1849. augusztus 18.
este 7.35-kor

Ma nem kellett megjelennem a hadbíróság előtt. Holnapután folytatják majd a kihallgatást. Van miről elmélkednem! A legfőbb vád: a felségárulás büntette. Szerintük, Magyarországot el akartam szakítani az örökös tartományoktól, s ezért hajtottam végre a magyar bankjegyek kibocsátását és az újoncozást. Pedig ezeket a rendeleteket a ház határozatára adtam ki. Ha megtagadom, az országgyűlés árulással vádolt volna. Természetesen a minisztertanácsban szót emeltem az egy- és kétforintosok elfogadása ellen. A pénzügyminiszter azonban mégis kierőszakolta ezt. Kossuth önhatalmú intézkedése miatt nem vonhatnak felelősségre! Nem volt vétőjogom ezzel szemben!

A pénztáraink üresek voltak: sürgősen lépnünk kellett, mert pénz nélkül a kormány megbénult volna. Mindez csak átmeneti intézkedés volt csupán. Addig akartam érvényben hagyni a rendeletet, míg ő császári fenségének az Osztrák Nemzeti Bankkal a tárgyalása eredményre nem vezet.

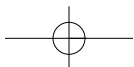
Az újoncállítást illetően pedig csak toborzást rendeltem el. Éppen a nem szentesített törvény miatt. Viszont Jelačić horvát bán a csapataival átlépte a határt. Megtámadta Magyarországot. A haza védelmében, *ipso facto** kellett a népfelkelést elrendelni. Bízom tehát az uralkodó szentesítésében, hiszen az uralkodónak, éppen úgy, mint nekem, eskü szerinti kötelessége megvédeni az országot. *Primae necessitatis*** az ország területi épsége. Az esküm értelmében mindent meg kellett tennem ezért, s nem törődhettem a formásokkal: az ellenség a kapuk előtt állt. Alkotmányos felelős miniszterként nem engedhettem, nem volt szabad továbbra is megengednem, hogy a haza védelmével ne törődjünk. Az országra törő ellenség megállítását valójában a király feladata lett volna. S most azért vannak felelősségre, mert megtettem azt, ami az udvar kötelessége lett volna megtenni!

Két lehetetlenség közé voltam állítva: az egyik lehetetlenség ott fent volt, Bécsben, a másik itt lent, Pesten. Az ország veszélyben volt. Fontolóra kellett

---

Ezért midőn később a dinasztia Batthyány kiegyenlítési fáradozásait kellőleg nem támogatta, valóban magát az összes nemzetnek józan értelmét, őszinte szándékát s békés diszpozícióját nem támogatta.

Örömet engednénk helyünket, legalább mi néhányan, másoknak [...]; de minden megbomlásunk még inkább sietteti a közelgő anarchiát, s ezt lelünk nem vehetjük.

vennünk: vajon nem érkezett-e még el az a végperc, melyben a nemzet a legutolsó, legelszántabb önvédelemre szorul, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles már megtartani.

* A puszta tény folytán.

** Elsődlegesen szükséges.

Olmütz, 1849. augusztus 19.
hajnali 4.10-kor

Amit halogattam, azt akkoriban hazaárulásnak bélyegezték; amit tettem, azt most felségárulásként róják fel nekem.

reggel 5.40-kor

Kifordított tények: a megtámadott felelős azért, hogy önvédelemre vetemedett.

este 7.50-kor

Vádként rótták fel a külső hatalmakkal való kapcsolatkötetést. Különösen a frankfurti német nemzetgyűléssel felvett kapcsolatot.

Hiába hangoztattam, hogy a követek ő császári fensége János főherceg* kezdeményezésére, az osztrák belügyminisztérium jóváhagyásával utaztak el. A hatalmas keleti szláv birodalom hódító szándéka is egyre fenyegetőbb. A magyar kormány ezért is akarta megnyerni szövetségének a német hatalmat. Mindenkinek az volt a meggyőződése, hogy Ausztriának a megújulása és megmaradása érdekében a politikáját, a dinasztikus érdekei súlypontját a német birodalomba kell áthelyeznie, s a német császári korona megszerzésére kell törekednie. Erre a lépésre egyrészt az osztrák hatalom központjának az érdekében került sor, másrészt számolnunk kellett azzal is, hogy mi történik a Magyar Királysággal akkor, ha az osztrák örökös tartományok is részét képeznék majd a létrejövő egységes Németországnak. Ezért volt fontos a kapcsolat!

* János főherceg a frankfurti parlament által választott államfő.

Montesquieu-ből tanulta, hogy a monarchia alapelve a becsület, s bizva a királyi szó szentségében semmiképpen sem akarta elhinni, hogy azon ármány, mely mindenütt körülfonta az országot, a régi I. Leopold-féle tervek* valóztatását venné célba. Nem foghatta fel azon elvetemedést, mely a polgárháborút mesterségesen idézné fel az országban, s mindig bizott, hogy sikerülni fog a tisztességes kibékülés, mely az ország önállóságát meg nem sérti; nézete szerint szigorú ragaszkodásunk a törvényes alaphoz sérthetlenné tesz.

* I. Leopold-féle terv: törekvések a Habsburg-abszolutizmus kiépítésére, Magyarország önkormányzatának teljes felszámolására.

este 8.20-kor

Két oldalról egyformán ellenzéssel és gyanúsítással vétettem üldözőbe.

Olmütz, 1849. augusztus 20.*
este 8-kor

Minden dinasztiaellenes törekvésnek ellenálltam. Ragaszkodtam a törvények betartásához és betartatásához. Az uralkodó által szentesített 1848-as törvények szellemében kormányoztam. S most az udvar képtelen vádakkal szembesít!

* A harmadik kihallgatási nap.

Olmütz, 1849. augusztus 21.*
este 7-kor

Hiába minden, csak süket fülekre találok! Úgy érzem, felesleges bármit is szólnom, már elhatározták a sorsomat.

* A negyedik kihallgatási nap.

Olmütz, 1849. augusztus 22.*
este 7.50-kor

Eo ipso** el van döntve a kérdés.

* Az ötödik kihallgatási nap.

** Magától értetődően.

Olmütz, 1849. augusztus 23.
este 9-kor

Hamis tanúk, hamis értelmezések. Rágalmak. A nemesnek, tisztának az elvetése, megbélyegzése. Szerintük a bűnöm az, hogy rokonszenvet éreztem Magyarország és a magyar nemzet iránt.

Szeméből az akasztófa tükröződik. Az akasztófa tükröződik a szeméből. Szeméből az akasztófa tükröződik. Szeméből az akasztófa tükröződik. Az akasztófa tükröződik a szeméből. Szeméből az akasztófa tükröződik. Az akasztófa tükröződik a szeméből. Szeméből az akasztófa szeméből tükröződik tükröződik az akasztófa szeméből akasztófa.

Olmütz, 1849. augusztus 24.
este 7.50-kor

Drága Nőm!

Végre befejeződtek a kihallgatások. Öt napon keresztül folyt a tárgyalás. A hadbíró magatartásának a változása meglepett. A védekezéseimre most igen hevesen reagált. Kifejezetten ellenséges, támadó hangnemben. S ugyanazokról faggatott, mint Budán. Újra és újra visszatért a kérdésekre. Bármit feleltem, elvetette, s a vádjaiiban azt bizonygatta, hogy az egész magatartásom arra irányult, hogy Magyarországot Ausztriától elszakítsam. Minden fonákjára fordult ebben a világban: a megtámadottból támadó lett, a védekezőből összeesküvő, s törvényszegőnek nyilvánítják a törvény tisztelőjét.

De bizakodjunk! Nincs semmi terhelő *corpus delicti** rám nézve. Hiába kutattak okmányok után a bécsi levéltárakban, semmi érdemi dokumentumot nem találtak. Hiába is keresik: ilyen nincs! De nem hitték el nekem. Néhány hamis tanút ugyan előállítottak. A vallomásaik olyanok voltak, mintha megrendelésre készültek volna. Ezeket a koholt vádakat azonban más tanúk nem igazolták. Az osztrák katonai perrendtartás előírja a kegyelmi kérvény előterjesztését is. Vigasztalódj, drága Nőm! Ha *de jure*** ítélnének, nem hozhatnak olyan súlyos büntetést!

A közeli viszontlátás reményében csókollak. Öleld meg helyettem is a gyermekeket!
Lajosod

* Bűntárgy, bűnjel.

** Jogszerűen.

Olmütz, 1849. augusztus 25.
este 9.30-kor

Bonus iudex damnat improbanda, non odit.* Ósi senecai megállapítás. Mindvégig tiszteletteljes magatartást tanúsítottam a kihallgatások során. Leuzendorf ügyész is korábban számos humánus gesztust tett. Ugyan mi lehet az oka a mostani agresszivitásának?

* A jó bíró elítéli az éítélendőt, de nem gyűlöli.

...értékes tulajdonsága volt határozott önbizalma, [...] kellő eréllyel párosulva [...] Nem idegen ettől a magatartástól sem a szerencsés fordulatba vetett optimista bizakodás, sem a személyes sorsával nem törődő kockázatvállalás.

Őt jelleme tette fogollyá.

Sűrű szakállal keretezett arca tekintélyt parancsolt. Magas, szikár, szép termet, orra római, antik metszésű, ábrázata fehér, halvány, fejét a magas, kopasz, alabástromszínű homloka ragyogóvá tette, világosbar-na szakálla mellére hosszan hullámzott alá, egészen hasonlított volna egy görög fehérmárvány buste-höz, ha kicsiny, de tündöklő és éles szemei annak életet nem kölcsönöztek volna.

Olmütz, 1849. augusztus 26.
hajnali 4.30-kor

A fegyveres ellenállásnak bizonyára vége. Pétervárad és Komárom erődje tarthatja még magát. De lehet, hogy ezek a seregtestek is felmorzsolódtak már. Nem tudhatom. A megtorlás viszont már januárban elkezdődött. Julius von Haynau* szedi és követeli az áldozatait. Rögtönítélő eljárások, megfélemlítések: *de facto*** elhomályosíthatja az ítélelhozók látását.

* Julius von Haynau a magyarországi császári-királyi hadsereg főparancsnoka, Magyarország teljhatalmú kormányzója.

** Ténylegesen.

este 9.40-kor

Mindezt elkerülhettük volna! De egyik fél sem hallgatott rám! Közfelkiáltással elfogadták Kossuth Lajos javaslatát a Habsburg–Lotaringiai uralkodóház trónfosztásáról és Magyarország függetlenségének kimondásáról.* Kossuth tévesen bízott a nyugati nagyhatalmakban. Nem látta be, hogy Ausztria fontosabb nekik az európai egyensúly szempontjából, mint Magyarország.

A másik oldalon pedig ugyancsak nem tekintették az együttműködést problémákat orvosló megoldásnak. Már az *olmützi alkotmány* kihirdetésekor** nyilvánvalóvá vált, hogy a centralizációt tekintik megoldásnak. Ezért sem teljesítették a nemzetiségek területi és önkormányzati igényeit. Mindig félttem, tartottam az orosz *intervenciótól****. Most bekövetkezett.

* Az országgyűlés 1849. április 14-ei ülésén terjesztették elő és fogadták el a határozatot.

** 1849. március 4-én.

*** Erőszakos, főleg fegyveres beavatkozás más állam belügyeibe.

Olmütz, 1849. augusztus 27.
délután 5.30-kor

Nagy lelket kell növesztenünk a ránk szakadó erőtlenséggel szemben!

Összes valójának kifejezése komoly, hideg, imponant volt, viselete nyers, tüzes, büszke, lovagi; vitatkozásban rövid, szabatos, a tárgy lényege körül forgó, s ezért elleneinek félelmes, de egyszerűsmind igen-igen nyugodt, magán uralkodó és türelmes, [...] mindenkit elbájolt amaz őszinte, nyílt, nemes, valóban szabadelvű, valóban humánus gondolkodásmód, melyet nála a külsőleg hidegnek látszó kebelben mindenki talált.

Olmütz, 1849. augusztus 28.
hajnali 4.20-kor

Mi *chaossa** a képtelenségnek és ellentmondásoknak! A Pragmatica Sanctio megsértésével vádolnak, holott mindig hangoztattam, hogy ragaszkodom az Ausztriával való egységhez, s csakis a Pragmatica Sanctio** megtartásában látom Magyarország állami létének fennmaradását. Még ha a látszat ellenem is szól, a politikámban mindig is ragaszkodtam ehhez a szoros kötéshez. Sem a nyilvánosság előtt, sem a magánéletben ezt soha meg nem tagadtam. Amikor ő császári fölsége megbízott a kormány megalakításával, mindig ezt az alaptörvényt és a király által szentesített törvényeket védtem.

* Zűrzavara.

** A Pragmatica Sanctio az 1723. I-III. t.c., amely tartalmazza a Habsburg örökös tartományok és a magyar királyság elválaszthatatlanságát, ugyanakkor biztosította a magyar királyság alkotmányos különállását.

Olmütz, 1849. augusztus 29.
reggel 6-kor

Magyarország az osztrák monarchia része, de nem alárendeltje!

Olmütz, 1849. augusztus 30.
délután 5.10-kor

Leuzendorf százados elkészült a *Votum informativummal**. Ma olvasta fel a bíróság előtt.

* Tájékoztató vélemény. A hadbíró írásos előterjesztése az ügyről a hadbíróóság tagjainak. Magában foglalja a vádat, a vádlott védekezését és a javasolt ítéletet.

este 10.30-kor

Összefoglalták hát a vádat. Majd a vélelemből ítéletet formálnak, s bizonyára továbbküldik Bécsbe a katonai főtörvényszéknek, ahol megerősítik vagy elvetik, esetleg módosítják az ítéletet.

Pozsonyban született, negyvenéves, katolikus (*szép férfi, ...elkeseredett, hullaszerű kinézettel*), 1826 és 1831 között a cs.k. hadseregben szolgált, mégpedig nyolc hónapot a Ferenc Ferdinánd d'Este főherceg gyalogezredben hadapródként, s négy éven át hadnagyként a 9. Miklós cár huszárezredben, majd tiszti rangjának megtartása nélkül kilépett. Ekkor tekintélyes birtokait átvéve, melyek Magyar-, Horvát- és Stájerországban fekszenek, utazásokat tett, mígnem 1834-ben feleségül vette Zichy Antónia grófnőt, s jelenleg három gyerek apja.

Nem sok jóra számíthatok. Makacsul ragaszkodtak a vádakhöz. S a válaszaimból kedvére valót keresett az ügyész, olyat, amit tovább torzíthatott. Az utolsó kihallgatási napon a görcsösen megismételt rágalmakra már csak annyit bírtam felelni, hogy tudomásul vettem ezeket a vádakat. Mit is mondhattam volna mást? Már június végén közölték velem, hogy egységes bírói eljárás keretében vonnak majd felelősségre, s a vád: felségárulás büntettének a gyanúja. A tárgyalás során ehhez a kialakított véleményhez igazították a kérdéseket, s a válaszokat is. Meg se hallották, amit mondtam. A gyanúból ténylegességet akart formálni az ügyész.

A *hegyfalvai levél** kitételét is, miszerint ha roncsolt karom meggyógyul, részt veszek a küzdelemben, ezt úgy fordította le Leuzendorf százados, hogy az egész országot erőszakra és nyílt lázadásra szólítottam fel. Pedig csak Bezerédi István képviselőnek akartam beszámolni a bécsi utamról, s az azt követő tevékenységeimről. Hiszen akkor is támadtak, hazaárulással gyanúsítottak. A fővárosi radikális sajtó követelte, hogy nyilatkozzam, kivel tartok. Nem értették meg, hogy a magyar nemzettel tartok, a magyar nemzetért vagyok, s békét akarok az uralkodó és a nemzet között!

* Jelačić egyik hadoszlopa Vas megyébe vonult. A hírre okt. 10-én Batthyány a megyei nemzetőri és népfelkelő sereghez csatlakozott. Hegyfalunál azonban a megbokrosodott lova levetette, s a gróf kifecamította a jobb karját. Nyolc napig ápolták. Ekkor született *a levél*. (Sérülése miatt diktálta.)

Olmütz, 1849. augusztus 31.
hajnali 3.50-kor

Ugyan hogyan rendezhettem volna a nézeteltéréseket Horvátországgal?! A horvátok azt követelték, hogy az osztrák kormányra ruházzam át a had-, a pénz- és a kereskedelemügyi tárcákat. Teljességgel lehetetlenség volt ezeknek a feltételeknek eleget tenni, hiszen így az áprilisi törvények érvényüket veszítették volna!

hajnali 4.35-kor

A növekvő szorongástól aludni sem tudok. „Ennyire megosztott kormányzás mellett a monarchia fennállása szükségszerűen lehetetlenné válik.” Döbbenetes

---

Hivatalt soha nem vállalt, mígnem *múlt év* áprilisában Őfelsége a márciusi törvények következtében Magyarország miniszterelnökévé nevezte ki. E tisztségében hivatalának *múlt év** szeptember közepén történt rövid megszakításától eltekintve, október 3-áig maradt, amikor is Őfelsége felmentette állásából. Ezután a magánéletbe vonult vissza, de *múlt év* decemberében újból elfogadta követté választását a sárvári kerületben, s csatlakozott az Őfelsége által már jó ideje feloszlott országgyűléshez.

* *Múlt év, azaz 1848.*

volt a hadbírónak ez a kijelentése. Ez azt jelentené, hogy a bíróság is azon az állásponton van, hogy a magyar törvényeket meg kellett volna sértenem, s vissza kellett volna térnem az áprilisi törvények előtti időszakra? A törvény védői a törvényesség ellen vannak?!

Olmütz, 1849. szeptember 1.
este 9.15-kor

Drága Nóm!

A fellebbviteli törvényszékhez már elküldték az irataimat, s a pör teljes anyagát. Hamarosan döntenek tehát a sorsomról.

Egyre fáradtabb és megviseltebb voltam már a nekem szegezett vádakkal és a bántásokkal szemben, így bizonyos szempontból megkönnyebbültem, hogy befejeződtek a kihallgatások. A tárgyalás képtelenségei viszont napról napra kísértének. Engem mindig csak a tiszta szándék vezérelt, s látnom kellett, miként torzítják el a nemes tettet, s értékelik a jó törekvést a legsötétebb kezdeményezésnek. Az érveléseimet sokszor meg se hallották, de ha a megalkotott szempontjuk úgy kívánta, akkor torz módon belekapaszkodtak egy-egy szóba. Mindez tökéletesen olyan volt, mint aki egy frappánsan megszerkesztett szöveggörnyezetből kiragad egy mondatot, s így kiemelve egészen mást jelent számára, vagy az ellenkezőjét sugallja. Ez történt itt is: számtalanszor elvonatkoztattak a körülményektől, viszont amikor kellett, nem vették figyelembe azokat. A *Pesther Zeitung** nevezetes számának cikkét is – mint tudod – így forgatták ki. Sajnos most sem fogadták el a hegyfalvi levelem kérdésében a védekezésemet. A sorsomnál viszont jobban aggaszt a hírzárlat! Az ország sorsáról kevés információ jut be ide, a négy fal közé. Ugyan mi történik a honfitársaimmal? S ti, drága Kincseim, hogy vagytok?

Bízom benne, hogy nemsokára láthatjuk majd egymást! Addig is légy bátor, erős és optimista! A gyerekeket és téged is öllelek.

Rád gondolva térek nyugovóra.

Lajosod

* Itt jelent meg (Kossuth *Hírlapja*, valamint más fővárosi magyar és német lapok mellett) a Bezerédj Istvánnak szóló levél. Batthyány ugyanis felhatalmazta a képviselőt, hogy a sorait esetleg a hírlapokban is nyilvánosságra hozza a „tiszta igazság” megismertetése végett.

...amikor a cs.k. csapatok a magyar fővároshoz közeledtek, [...] részt vett abban a küldöttségben, mely január 1-jén indult el Budáról, hogy őfőméltósága Windisch-Grätz herceg tábornagy úrnak kifejezésre juttassa a főváros hódolatát, és felajánlja a feltétel nélküli megadást. Néhány nappal később, január 8-án újból visszatért Pestre, s aznap este vették őrizetbe. ...nincsenek érdemrendjei, sem pedig egyéb címei vagy kitüntetései.

Olmütz, 1849. szeptember 2.
este 7.40-kor

A tárgyaláson Leuzendorf százados viselkedése elgondolkodtató. Ahogyan érvelt, ahogyan megközelítette a kérdéseket, s ahogyan reagált a válaszaimra, sejteni engedik a várható ítéletet...

Bizonyos közlések mint verbális cselekvések: cselekvések!

Olmütz, 1849. szeptember 3.
délután 5.35-kor

Azt hittem elég erős vagyok: de ma mégis elhatalmasodott rajtam a bánat. Teljes fizikai erejével rám telepedett. Összeszedem magam, igyekezni fogok, csak nem egyszerű az olyan kérdések közepette, amelyekre nincs válasz, nincs megoldás, csak a kényszerű elfogadás, a beletörődés.

Olmütz, 1849. szeptember 4.
reggel 6.50-kor

Cui prodest???*

* Kinek van hasznára? Kinek az érdeke?

Olmütz, 1849. szeptember 5.
délután 5.10-kor

Az október 6-ai bécsi forradalom kitöréséért is engem tesznek felelőssé. Az ügyész szerint gonosz szándékkal eszközöket szolgáltattam a lázadás kirobantásához. Vérlázító rágalom! Égbekiáltó igazságtalanság történik velem, ha ebben a dologban nem bizonyosodik be makulátlan tisztaságom!

...a Zala megyei Örs vára már a XII. században a család birtokában volt. 1398-ban Zsigmond királytól megkapták Fejér megyében Batthyányt, ahonnan a család neve ered. ...a XV. században vagyonos és fontos tisztségeket betöltő nagyurak voltak. I. Boldizsár kőszegi várnagy, Vas megye főispánja, majd főkamárás, boszniai bán lett. Ő nyerte el 1481-ben Mátyás királytól a család címerét, amely fiókait vérevel tápláló pelikánt ábrázol. I. Ferenc [...] részt vett a mohácsi csatában ezer gyalogossal és háromezer lovassal.

[I. Ferenc] ...túlélte az ütközetet, s [...] a csatavesztés után sokaknak nyújtott menedéket biztos helyen levő németújvári várában. A Batthyány család tagjai a török kiűzése után jutottak nagy jelentőségű országos tisztségekhez. Batthyány Lajos gróf 1751–1765 között, haláláig volt az ország nádora. Ő az utolsó nemzeti nádor... Lajos testvére, Károly, horvát-szlavón bán, [...] nyerte el 1764-ben a hercegi rangot. Lajos második fia, József 1778-ban az ország hercegprímása lett.

este 10-kor

Pulszky Ferenc államtitkár pénzt kért, s én felhatalmaztam, hogy ha a magyar királyság és a magyar nemzet iránti rokonszenv felkeltése érdekében néhány ezer forintra lenne szüksége, akkor azt vegye igénybe. Ennek az ártatlan mondatnak az értelmezése során jutott el a vádiratszerkesztő a képtelen vádig. S már a *hadügy-miniszter** felakasztásáért is engem okol. Hamis tanúkat állítottak...** Semmi rejtett, titkos szándék nem húzódott meg e mögött.

* Gróf Theodor Latour osztrák tábornagy, hadügyminiszter.

A pákozdi csatából menekülő Jelačićnak segítséget akart küldeni Bécsből, de a felháborodott bécsi tömeg 1848. október 6-án meglincselte.

** A kézirat itt annyira megsérült, hogy körülbelül kilenc sornyi szöveg teljesen olvashatatlaná vált.

Olmütz, 1849. szeptember 6.
este 8.05-kor

S.O.S.-ekkel kellene teleírnom, morzejelekkel a körülöttem feszülő csendet: nagyon egyedül vagyok!

Olmütz, 1849. szeptember 7.
délután 4.25-kor

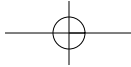
Drága Nőm!

A megpróbáltatásoknak a vége még messze van ugyan, de gyógyírként hatott rám a hír, hogy holnap Olmützből Budára visznek bennünket. Olyan régen vegyült már öröm a bánatomhoz, olyan régen vártam már ezt a pillanatot! Végre láthatom ismét az én drága Angyalomat és a gyermekeimet! (Reménykedem, hogy megengedik majd a látogatást!) Nemzetem sorsáról is így többet megtudok. A legszörnyűbb, ha a hazáért való aggodásában hír nélkül van elzárva az ember. A jelen hiányában így csak a múlt körül forog minden gondolatom, s a jövő is még inkább bizonytalan homályban vész el. Amit tettem a nemzetért a múltban, lesz-e valami foganatja? Marad-e majd belőle valami virág ebben a nagy őszi levél- és virághullásban? *Vederemo!* Vagy ha mi nem, a jövő nemzedékei bizonyosan.

A közeli viszontlátás reményében küldöm csókomat

Lajosod

...az ország szolgálatának ethoszát és azzal összefüggésben a haladás érdekeinek előmozdítását a kezdektől középpontba állító családi hagyományokból táplálkozott Batthyány Lajos közismert büszkesége, rendkívüli öntudata, s fejlődött ki a nemzeti és az egyetemes progressziót egységben szemlélő patrióta elkötelezettsége.

Olmütz, 1849. szeptember 8.
este 9-kor

Útra készen állunk. Várunk. Nem értjük, miért késlekednek az elindíttatásunkkal!

Pest, 1849. szeptember 14.
este 8.40-kor

Komárom még magyar kézen van! Klapka György serege kitart és harcol. Ezért is hoztak bennünket nagy kerülővel Buda felé. Szeptember 8-án egy éjszakai vonattal vittek minket Pozsonyba, majd innen hajóval, rögtön a megérkezésünk után, Győrre. Komáromot kocsikkal kerültük meg Kisbér–Mór–Fehérvár–Mártonvásárhely útvonalán. Budáról viszont hamarosan átszállítottak bennünket a pesti *Neugebäude*-ba.*

Végre magamhoz ölelhettem a családomat!

* Ferenc József császár által építtetett laktanya és tüzérszertár.

Pest, 1849. szeptember 15.
este 9.50-kor

In nuce.*

Összeszorított foggal kell készülnünk a jövődőre!

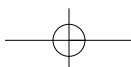
* Dióhéjban, rövidre fogva.

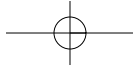
Pest, 1849. szeptember 16.
délután 6.45-kor

A hallott beszámolók megrendítőek: a megfélemlítésnek, a megtorlásnak még mindig nincs vége. A forradalmi események résztvevőinek jelentkezniük kell a kerületi parancsnokságoknál vagy a haditörvényszékeknél. Haynau tábornagy a kiáltványában ezt tette közzé.

Barátom, ez ember előtt kalapot veszünk, a legváratlanabb körülményekben is éleslátású, mint a hiúz, maga elhatározásában sebes, mint a villám, s aztán szilárd és hajthatatlan, mintha minden idege vasból volna.

Nincs itt helyünk [...] részleteket közölni [...] arról a hazafias küzdelemről [...], melyet Batthyány Lajos gróf folytatott az elvakult sovinizmus, a forradalmi liberalizmus pártja s annak nem annyira irányító, mint magával sodort, a lelkesedés pillanataiban megittasult vezére, Kossuth ellen. Széchenyi, Wesselényi, Deák visszavonulása óta Batthyány vállaira nehezedett az embertelen súlyú feladat, a nemzetet az adott viszonyok erejének elismerésére visszavezetni.

Deák Ferenc a vidéki birtokaira vonult vissza, Eötvös József már a múlt év szeptembere óta Münchenben él, Széchenyt Döblingbe vitték. A minisztertanács is széthullott: a végzetes temesvári csatavesztést követően Szemere Bertalan és Kossuth Lajos is elhagyta az országot.

Kiszolgáltatt, szegény sorsú hazám, milyen magányos lettél!

este 9.25-kor

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.*

* Összefogással a kis dolgok nagygyá lesznek, széthúzással a nagyok is tönkremennek.

Pest, 1849. szeptember 17.
hajnali 4.15-kor

Lehet, hogy történelmünk egyik legsötétebb korszaka következik? A kivégzett, bebörtönzött, emigrációba kényszerült kiválóságok lendülete, magatartásmintája, alkotó energiája szükséges lett volna a további fejlődéshez. Így azt a parányit is elveszítjük, ami a kiharcolt kevésből vigasztalásul megmarad!

S ugyan mi őrződik meg a korábban szentesített törvényekből a jog és törvény nélküli világ eme *chaosában*?

este 7.30-kor

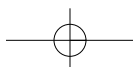
Biztos híreket kaptam ma Széchenyi grófról. Kétszer is öngyilkosságot kísérelt meg. Előbb agyon akarta magát löni, majd Esztergomnál a Dunába vetette magát. Szerencsére az orvosa mellette volt, ő kísérte Nagycenkre. Így került Bécsbe, majd a döblingi elmegyógyintézetbe. Korábban is érzékeny alkat volt, nyugtalan, ideges. Kossuthot mindig ellenfelének tekintette. Bizalmatlan volt vele, s démoninak tartotta. *Via facti** a nagy sajtóviták is így kezdődtek. Úgy vélte, hogy Kossuth radikalizmusa visszafogja a bécsi kormánynak a kevéske reformhajlandóságát is. Ebben sok igazság volt... Kossuth népszerűségének a növekedésével pedig csak egyre jobban erősödött Széchenyi gróf elszigetelődése.

A közlekedés- és közmunkaügyi tárcát nagy tettvágygal és felelősségtudattal látta el. Ezt a lendületét, lelkiismeretességét és közlekedési szakértelmét jól ismerem. Az együttműködési készség is megvolt benne, s fontosnak tartottam a bécsi

---

Összeszólalkozom B[atthyány] Lajossal. – Csaknem pisztolyra menően: Úgy sejtem: agyon fogom löni. Szakálla alsó csúcsát célzom meg...; a homlokán találok el... s összeesik, mint egy uszkar – Ó, Istenem –, kedvem volna hozzá, rettentő kedvem!

...Tegnap Kossuth nem Tekintetes Rendeletet mondott már, hanem Uraimat! Minő bomlasztó! B[atthyány] Lajosnál szivarokat szí. B[atthyány] Lajos dühös miatta. Most Kossuth a vezér.

tekintélyét, kapcsolatrendszerét is. Ezért kértem fel a miniszteri tárca elfogadására. A pénziári miatti tehetetlenség viszont rendkívül bántotta.

A depresszióra hajlamos alkatára az elmúlt hónapok eseményei rendkívül rossz hatással lehettek. Bizonyára az egyre erősödő ellenforradalmi nyomás ténye és a fegyveres harc kirobbanása roppantotta össze az idegrendszerét. De hát kit nem visel meg ez az örület?!

* Ténylegesen.

Pest, 1849. szeptember 18.
este 8.10-kor

Gyakori volt a viszály, a megosztottság a *kormányzóelnök** és a szabadságharc néhány politikai, katonai vezetője között. Így mondják. S ez így is lehetett, hiszen korábban sem volt másképp. Deák Ferencsel együtt nem voltunk biztosak abban, hogy Kossuth politikája elvezet a kívánt eredményhez: veszélyesnek láttuk a lépéseit. Abban azonban biztosak voltunk, hogy mind a forradalmi, mind a törvényes megoldásnak a bukásához vezethet a belső meghasonlás. Ebben a forrongó történelmi időben azonban a gondok megoldása sem egyszerű. A feloldatlan belső problémák valóban nagy veszélyeket jelentenek. De ez a feszültség leginkább a külsőből táplálkozik. A nemzetiségek és Jelačić bán is lehet, hogy csak eszközök voltak. Az olmtüzi alkotmány után ugyanis a nemzetiségek kéréseit a birodalom nem teljesítette. A centralizációt választották. Széjjelfoszlottak tehát az álmok. A magyarok és a nemzetiségek közötti feszültséget így váltotta fel a megbékélés gondolata. Azonos hajóban evezünk hát, csak a nemzetiségek ezt korábban nem vették észre. Ezért küzdöttek olyan elszántan ellenünk. A cári Oroszország katonai túlereje viszont már kivédhetetlen volt. Végső soron ez okozta a bukást.

* A Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátásakor, 1849. április 14-én választották meg *Kossuth Lajost* kormányzóelnökké.

Pest, 1849. szeptember 19.
délelőtt 11.40-kor

Ebben a küzdelemben csak vesztesek vannak.

Kiváló Barátom! [...] Meggyőződésem, hogy elvesztünk, ha Jellasiccsal a továbbiakban nem kötünk békét vagy fegyverszünetet. A Rend és a Jog férfiuinak az anarchiával és a fosztogató csőcselékkel szemben most haladéktalanul keznet kell nyújtaniuk egymásnak... bármilyen felekezethez vagy néphez is tartozzanak. – Ha a horvátokkal most nem kötünk békét, ha csak egy fegyverszünet erejéig is, fel-fálnak bennünket a rácok, sőt, mi magunkat faljuk fel.

1849. szeptember 20.
hajnali 4.35-kor

A háborút a szabadságom feláldozásával sem sikerült megállítanom. Bár a prágai felkelés és az októberi bécsi forradalom leverőjének, Jelačić bárónak nem lepett meg a fegyverszünetet elutasító válasza, mégis bíztam valami kompromiszumos megoldásban. A haza ügyéért minden lehetőséget meg kellett ragadnom! A képviselőkkel demonstrálni akartam, visszavonadni a Ferenc József trónutódlását elutasító határozatot.* S Kossuth veszélyes politikáját ellensúlyozva mérsékelt pártot kívántam létrehozni, békepolitikát kezdeményezni. De erre már nem volt lehetőségem: letartóztattak.

Csalódtam azokban a képviselőkben, akik azt mondták, hogy nem mennek Debrecenbe, s mégis elhagyták a fővárost!

* 1848. december 2-án V. Ferdinánd lemondott a trónról, s a kijelölt trónörökös, Ferenc Károly főherceg is így tett a fia, Ferenc József javára. Kossuth javaslatára az országgyűlés elutasította a trónváltozást.

este 8.15-kor

Mindenre készen vagyok, dacára tiszta lelkiismeretemnek, hogy éppen én voltam az, aki minden antidinasztikus törekvésnek ellenállott. De ha engem mindenképpen azért akarnak vértanúvá tenni, mert a márciusi törvényekhez ragaszkodtam, ám legyen: nevemhez és múltamhoz méltóan fogok elveszni!

Pest, 1849. szeptember 21.
délután 6.50-kor

Antóniám* szerint néhány évet kaphatok csupán. Én is így gondolom: ha valami igazságot képvisel még ez a törvénykezés, akkor súlyosabban nem ítéhetnek.

* Zichy Antónia grófnő, Batthyány felesége.

Amióta elmentél, Madarász & Co.* csak azon dolgozik, hogy zavart keltsen. Teleky Lacinak, aki nagyszerűen viselkedett, köszönhetjük, hogy ebben a pillanatban nyugalom van. Térj vissza hamar közénk győztesként, s egyúttal az ország megbékéltetőjeként, és máris a megfélemlített nemzetgyűlés a tenyerén fog hordani és áldani fog Téged. Az egek ura áldjon meg, és ne vessed meg kérését, tanácsát egy becsületes öreg embernek.

* Madarász László az 1848-as parlament vezető radikális ellenzéki politikusa; az OHB tagja, rendőrminiszter.

Pest, 1849. szeptember 22.
este 8-kor

Le kellett volna mondanom! Hányszor, de hányszor elhangzott ez a kihallgatások során. A válaszomat, hogy lemondtam, meg se hallották, pedig számtalanszor kifejtettem előttük, hogy nem akadt volna ember, aki az akkori helyzetben meg tudta volna oldani a problémákat. A horvát kérdést illetően is utaltam arra, hogy az udvarnak jeleztem, kértem, nevezzenek ki valakit, aki képes ennek a feladatnak a megoldására. De nem neveztek ki senkit. Biztosan valaki mást tettek volna a helyemre, ha a kívánt eredményt elérhetőnek vélték volna.

Nem hozható fel ellenem semmi olyan, amiről Őfelsége ne tudott volna. Sőt, amiért most bűnösnek tartanak, Őfelsége, éppen ellenkezőleg, méltányolta azt. Láta, hogy az akkori helyzetben minden lehetségest megtettem, s keményen küzdöttem a trónért és az igazságért. Tudta, hogy miként kényszerítettem lépésről lépésre bizonyos intézkedésekre, mégis *praescindálva** ettől, arra szólított fel, hogy tartsak ki. Addig, ameddig lehetett, maradtam is az uralkodó és az ország érdekében. Népszerűséget, vagyont, életet, mindent feláldoztam azért, hogy a királyi tekintélyt minél tovább fenntartsam. Mindig csakis a legjobb szándék vezérelt, s kizárólag eszerint cselekedtem!

A szeptember 11-ei lemondásom után Őfelsége nem fogadta el az országgyűlés által jelölt Kossuth és Szemere személyét, hanem újra engem nevezett ki miniszterelnöknek, s felkért egy új minisztérium megalakítására. Bár a megbízatást *feltételekhez*** kötöttem, amelyeket aztán az udvar elutasított, mégis a ház egyhangú kérésére, hogy foglaljam el a székeket, s éppen a törvényesség megőrzése érdekében ne álljak félre, kötelességemnek tartottam eleget tenni a felhívásnak.

* Eltekintve.

** A feltételek a következők voltak: 1. a felség parancsoljon megálljt az országba betörő Jelačićnak. 2. Az államháztartás hiányának fedezésére biztosítson számukra egymilliós kölcsönt osztrák bankjegyekben, hogy ne a Kossuth által tervezett papírpénz kibocsátásával kelljen mindezt fedezni.

A szeptember 22-ei manifesztummal azonban a felség törvényen kívülinek nyilvánította a Házat. Október 2-áig viszont még maradtam, mert maradnom kellett. A legfelsőbb utasításban Őfelsége ugyanis felszólított, hogy mindaddig tartsak ki, míg Vay báró véglegesen át nem veszi tőlem a kormányt. Becsületbeli dolognak tartottam tehát, hogy az országot ilyen nehéz helyzetben ne hagyjam el, s az en-

---

Kiváló vezetői képességei voltak [...], később azonban kormánya az osztrák császárság és a radikális magyar szeparatisták erőinek befolyása között tehetetlenségre volt kárhozható. Szeptember 11-én lemondott, mert Ausztria támogatta a Magyarországra betört horvát csapatokat. István nádor kérésére még egyszer megpróbált kormányt alakítani...

gem ért súlyos sérelmeket azért viseltem el, mert meggyőződésem volt, hogyha leköszönök és távozok, akkor egész biztosan Kossuth diktatúrája következik.

Pest, 1849. szeptember 23.
hajnali 4.40-kor

A távozásom után a parlamentben csak egyetlen egy személyiség maradt, aki ellensúlyozhatta volna Kossuth veszélyes politikáját: Deák Ferenc. Mégsem lépett fel ellene. Még 1848 nyarán elmesélt egy történetet:

Egyszer az egyik ismerőseivel kocsikázni ment. A lovak nagyon szilajok voltak, ugrándozni kezdtek jobbra-balra, s már-már elragadták a kocsit. Az egyik veszélyes helyen Deák Ferenc annyira megrettent a felborulástól, hogy a gyeplő után kapott. Ekkor az ismerőse azt mondta neki: ha csak én tartom a gyeplőt, lehet, hogy nem dőlünk fel, de ha ketten akarjuk azt tartani, úgy bizonyosan felborulunk.

Talán ezért sem lépett fel Deák Kossuth ellen. S ezzel az adomával már előre jelezte az állásfoglalását, hogy mi a teendő, ha az utas veszélyesnek ítéli a kocsis hajtási modorát. Ezért sem vállalta a Békepárt vezetését. Bár a világos logikájú, bölcs hozzászólásai nagyon hamar megalapozták a tekintélyét, s nem volt olyan eset, amikor a ház érdemi kérdésében ne az ő javaslatát fogadták volna el, mégsem tudta volna megakadályozni az ellenzék erősödését. Bölcsen tehát elnémult sokszor. Viszont szólt, ha szólnia kellett. Különösen akkor, amikor a napirendi kérdés értelmezése, megoldása az ő jogi műveltségét, logikáját, finom elemző készségét igényelte, vagy a támadóktól a kormányt kellett megvédenie. Nem titkolta lesújtó véleményét a megyegyűléseken nevelődött politikusok szócsépléséről. S nagyon csekély belátású embernek vélte azt, aki nem tudta felfogni, hogy független Magyarország független Ausztria mellett nem állhat fenn, s még egy általános európai háború is a magyar nemzet vesztét jelentené, mert az orosz birodalom seregeinek Magyarországon kellene keresztülvonulniuk, s ezek mindenekelőtt a magyar nemzetet *razíroznák*.*

* Letarolnák.

Elveszünk ugyan mindannyian, de megmarad Perczel hadügyminiszternek és a másik [Kossuth] pénzügyminiszternek!

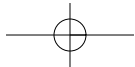
...kénytelen volt elfogadni állását, mert csak ő volt, kit ott fenn is mint elnököt megerősítettek, itt alant is elfogadtatik; nélküle tüstént anarchia volna.

A politikai és morális kényszerhelyzetben [...] engedett tehát a körülmények szorításának s utolsó kísérletet tett a konfliktus kirobbanásának elhárítására.*

* 1848. szept. 11-én a nádor felkéri Batthyányt a lemondásának a visszavonására.

Amint a kormánymegalakítással megbízott miniszterelnök* visszatért Pozsonyba, azonnal küldött az országgyűlésen jelen nem levő Deákért, akinek a megérkezéséig nem kívánt foglalkozni a miniszteri feladatkörök elosztásával. Deák szabódott [...], Batthyány azzal fenyegetőzött, hogy ha [...] visszatartja a neki szánt feladatkört, akkor [ő] lemond a kormányalakításról.

* 1848. márc. 17-én bízta meg István nádor Batthyányt a kormányalakítással.

Deáknak is tehát már 1848 nyarán komoly fenntartásai voltak Kossuth lépéseivel kapcsolatban. Négyszemközt vagy szűk baráti körben gyakran beszélgettünk erről.

Pest, 1849. szeptember 24.
reggel 6.20-kor

Őfelsége igénybe vette önmegtágadásomat, önfeláldozásomat, s most lehetetlen volna feltételezni, hogy az uralkodó bűnömül rója fel mindazon lépéseket, melyeket mint odaadó híve a törvényesség maradékának megőrzése érdekében tettem!

este 9.10-kor

A belső karhatalom szerepét betöltő szervezetnek, a nemzetőrségnek a megszervezését is felvállaltam. Az idő sürgetett, a helyzet ezt követelte tőlem. A határőrvidék helyzete viszont olyan kritikussá vált, hogy hamarjában intézkednünk kellett a déli várak háborús készenlétéről is. Ekkor kértem meg Baldacci ezredest,* hogy sürgősen készítsen toborzási felhívást egy tízezer fős mobilis nemzetőrségre. Így hamarosan megalakult a honvédség is. Tíz zászlóalj, majd Erdélyben kettő. A mag aztán szárba szökken: Kossuth tavaszi hadjáratai bizonyítják. Csaknem az ország egész területét megtisztították a ránk törő ellenségtől. A folytatás viszont elkészerítő. A pró és kontra játék egyre élesebb lett. A lépések mindkét oldalról riasztóakká váltak. Az olmtüzi alkotmány megszünteti a *territoriális*** különbségeket, s Magyarországot részekre osztja.

Az erre való válasz, a trónfosztás, csak táplálta az ellenséges tüzet. Mészáros Lázár*** is lemondott, mert nem értett egyet Kossuth előterjesztésével, s a határozat országgyűlés általi elfogadásával. Ugyan mért gondolta a kormányzó elnök, hogy ez növelheti a külpolitikai esélyeinket? A Nyugat járult hozzá az orosz intervencióhoz is! Beleegyezett! Jóváhagyta!

Mindkét oldal a széthúzást választotta az együttműködés helyett! Csak az jelenthet jövőt, fejlődési perspektívát, ha egymással s nem egymás ellenében fogunk tevékenykedni!

* Baldacci Manó báró, a Nemzetőrségi Haditanács elnöke.

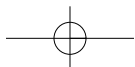
** Területi.

*** Mészáros Lázár honvéd altábornagy, hadügyminiszter, fővezér, majd vezérkari főnök.

Kétségein felülemelkedve, a végszükség pillanatában [...], tétovázás nélkül a népfenség oldalára állt; felelősségteljes, bátor döntésével alávetette magát a konventté vált alsóház határozatának, s miniszterek nélkül, önmagát sem kímélő, emberfeletti munkatempóban, a 48-as európai forradalmak történetében egyedülálló bravúrt hajtva végre, ütőképes nemzeti tömeghadsereget szervezett.

Damnans quod non intelligunt. Damnans damnans quod non intelligunt damnans quod non intelligunt non intelligunt non intelligunt quod non intelligunt damnans damnans damnans quod non intelligunt quod non intelligunt damnans damnans damnans damnans dam...non*

* Amit nem értenek meg, azt elítélik.

Pest, 1849. szeptember 25.
reggel 7-kor

Egy kétoldalú szerződést azon okból, hogy a másik rész megsértette, egyik fél sincs jogosítva felbontottnak tekinteni. Követelni kell, hogy tartsa meg a másik fél is. Viszont: *NB!** Április 14-ét március 4-e előzte meg!**

* NB! Nota bene! Megjegyzés a szövegben a figyelem felhívására. (Annyi mint: Jól jegyezd meg!)

** Azaz a függetlenséget és a trónfosztást kimondó határozatot egy olyan okmány kibocsátása előzte meg, amely eltörölte Magyarország alkotmányát, önállóságát.

este 8.30-kor

A magyarság vész helyzetben van! A külső-belső veszélyeztetettség felemésztette a lelki erejét. A tatárjárás után 1,1 millió magyar maradt, Mohács után 2,6 millió, mégis talpra állt a nemzet, mert lélekben óriás volt. Most viszont a reményt vesz-tette el, a folytatásban való hitét. S nem maradt, aki erősítse a nemzetet!

Pest, 1849. szeptember 26.
hajnali 4.20-kor

Egy évvel ezelőtt, szeptemberben, amikor minden kétségbeesett erőfeszítésünk kudarcot vallott, s egyre inkább ellehetetlenült körülöttünk minden, akkor fogal-maztam úgy, hogy ha végveszélyben van a nemzet, nem képes és nem is köteles a törvényt tiszteletben tartani.

A harc tehát sokszor jogos. De egy határon túl veszélyeket rejt magában. Né-ha vállalni kell a korlátokat, mert ez teszi igazán mienkké azt, ami a korláton be-lül marad.

Pest, 1849. szeptember 27.
reggel 5.45-kor

Már második napja nem engedték be drága Nómet. Indok nem volt, csak né-mi ígéret arra, hogy ma talán láthatom. Hiába minden *captatio benevolentiae!** A várakozás feszültségében hosszúra nyúlt ez az éjjel is. Mindig rettentő álmok gyötörnek. Éjszakáról éjszakára. De most, álmomban, az ikervári kastélyunkban

---

A Habsburg-család személyes sértettségtől is motivált tagjait, a gyengeségében megalázott s a cár segít-ségül hívására kényszerült hatalom képviselőit különösen ingerelte Batthyány hősies helytállása, erkölcsi szilárdsága s nem kevésbé a magyar polgári és nemzeti átalakulás megalapozásában és az önvédelmi há-ború feltételei megteremtésében játszott történelmi szerepe.

jártam: bált rendeztünk, pompás lakomát, talán bakonyi harcsát is ettünk, meg aszalt szilvával készült vaddisznó pörköltöt, s a vendégeink színdarabot adtak elő. Majd új kép, új helyszín: valahol a Balaton partján fürödtünk. Fenséges, csillagos éjszaka volt, a szemközti part fényei tisztán ragyogtak, a hullámok borzolták a felszínt, s Antónia boldogan nevetett, majd hirtelen elkomorult körülöttünk minden, s Ő, a kedves, reszketve húzódott hozzám. Saját vigasztaló szavaimra ébredtem: Kegyed nem született rossz időben és rossz helyen, Magácska tüneményes teremtés, értékes, édes, szeretnivaló Nő, s boldog vagyok, hogy közel tudhatom magamhoz, a szívembe zárhatom, rajonghatok Magácskáért és szerethetem... Az álom után rám törtek az emlékek. Apró részletek is eszembe jutottak, így a levelei közül az első nyitott, szemérmesen kitarulkozó küldeménye is, ami elevenen még mindig bennem él:

Jártunk Győrött. Valóban gyönyörű város, megvan a szépsége, néhol az ősi eleganciája. S most személyesebben éltem át az ott eltöltött órákat is (talán ettől lett még varázslatosabb ez a város), mert tudtam, hogy az utcák, terek, a Káptalan-dombi Várnegyed, a székesegyház, a Duna-Rába-part őrzik, s önmagukba rejtik az Ön győri életét, jelenlétét, lépéseit, tekintetét. Ezzel az élménnyel ültem be a Szent Ignác templom padjába is: bencés diákként bizonyára sok szentmisén vehetett itt részt... – szinte szó szerint így írt nekem 1834 kora őszén.

A rettenetet feloldják ezek az emlékek.

* Jóindulat elnyerésére való törekvés.

este 8.30-kor

Az egyik képviselő sorsáról kaptam ma hírt. Nem csodálkozom a történeteken! Persze eszembe jut egy szeptemberi eset is.

Az országgyűlésen felállt,* s kérte, hogy ne folytassák tovább az interpellációkat, mert a miniszterelnök olyan dolgokat kénytelen mondani (s szó szerint így folytatta), *amiket nem szeretett volna hallani*. Erre felálltam, s figyelmeztettem a tisztelt házat, hogy a miniszternek, ha interpelláltak, kötelessége az igazat mondani. Van persze olyan eset, hogy méltán helyeznek vád alá egy minisztert, mert nem mondott igazat. Ha tehát kérdeznek – folytattam –, én megmondom az igazat, vagy hallgatni fogok, amit azután ne méltóztassanak rossz néven venni.

* Valószínűleg Bihar megye képviselője, Dobozy Mihály lehetett a felszólaló.

1848 áprilisától kezdve, midőn a magyar minisztérium elnöke lett, egészen 1849. január havában történt elfogatásáig, ez arasznyi közéleti pályán, Batthyány végigszenvette mindazt a honfíbút és honfikínt, melyet [...] Széchenyi már 1844-től, a radikalizmus megerősödésétől kezdve szenvedett. A keserű poharat Széchenyi csöppenként, Batthyány egy hajtásra üríté ki.

Pest, 1849. szeptember 28.
reggel 7.55-kor

Az igazságszeretet, az igazság kimondásának vállalása, ellenállhatatlan kényszere az út, amelyen járnunk kell. Az igazság mindannyiunk érdeke: a helyes útirányt csak ennek fényénél találhatjuk meg!

este 10.15-kor

Az ellenünk lázadó nemzetiségiék tévesen értékelték a körülményeket és saját érdekeiket. Mi nem más nemzetek elnyomásáért harcoltunk, hanem magunkért és érettük. E kettő elválaszthatatlan egymástól. Az egyik boldogulása vagy boldogtalansága kihat a másikra. Mi nem ellenük, hanem a nemzetiségiék számára is kedvezőbb fejlődést biztosító Magyarország megteremtéséért küzdöttünk!

Pest, 1849. szeptember 29.
délután 6.45-kor

A pör anyaga már itt van. Szeptember elején küldték le Bécsből Pestre. Kempen altábornagy* tegnap intézkedett: érdeklődött a főparancsnoktól, hogy mi legyen a már rég megérkezett iratokkal. Ha így félretették, lehet, hogy nem is tulajdonítanak olyan nagy jelentőséget az ügynek? Talán rádöbentek, milyen igaztalanul bánnak velem?

* Johann Kempen altábornagy, a pest-budai katonai kerület parancsnoka, Haynau helyettese.

Pest, 1849. szeptember 30.*

* Meglepő, hogy Batthyány gróf ezen a napon semmit sem jegyzett fel. Augusztus 12-től folyamatosan, mindennap írt vagy naplószerű feljegyzéseket, vagy a továbbítás reményében leveleket. Öt nap maradt ki csupán, amikor Olmützből Pestre szállították őket. Szeptember 12-én már megérkeztek, s 14-étől folytatta a rendszeres feljegyzést. Hogy szeptember 30-án mi lehetett az oka a hallgatásnak, azt csak találgatni tudjuk.

[A feleségének] ...eszébe jutott, hogy férje pesszimista hangulatában mérget kért tőle. Mérget azonban nem lehetett kapni, s ekkor kétségbeesésében az íróasztalán levő kis törít vette magához. Mint leírja, egy óvatlan pillanatban [...] sikerült férje kezébe csúsztatnia...

...fő bűne [...] az volt, hogy az udvari ármánynak s kamarillának sötét terveit sokáig meggátolta, hogy amint szilárdan, bátran, tiszteletteljesen védte s fenntartotta a magyar király valódi értékeit s a nemzet alkotmányos jogait, úgy a cselszövők titkos kísérleteit – bár azok a fejedelmi ház tagjaitól származtak – mint egy mérges kígyót, kíméletlenül, büszkén, sőt utálattal eltűporta, s eképpen a király és nemzet közti sorsteljes összeütközés kitörését ő hónapokig késleltette. A dinasztíának nem egy tagja nemegyszer pirult az ő igazságos tűszemei s lángszavai előtt.

Pest, 1849. október 1.
délután 6.45-kor

Nagyon könnyű kedvezőtlen ítéletet mondani mások erőfeszítéséről, holott azok, akik most ítélkeznek felettem, korántsem tettek annyit az akkori helyzetben, mint én.

Pest, 1849. október 2.
este 8.30-kor

Komárom várát egyre nehezebben tudják tartani a támadó császári csapatokkal szemben. Az utolsó mentvár. Aztán síri csend borul az országra...

Pest, 1849. október 3.
délután 6.40-kor

Ki lesz a győztes, s ki a vesztes? Van-e egyáltalán győztes, s van-e vesztes? Látszólag egyszerű kérdés. Ahogy Syrus mondja: *Ibi semper victoria, ubi concordia est.**

* A győzelem mindig ott található, ahol egyetértés van.

este 9.50-kor

A független magyar kormányt, a modern polgári nemzetet becsapták! Egy alkotmány, egy intézmény nem tértől és időtől függetlenül létezik!

Pest, 1849. október 4.
délután 3.30-kor

Komárom erődje, a szabadságharc utolsó bástyájának hadteste is letette a fegyvert. A közhangulat: békevág, kimerültség, kétségbeesés, bizakodás. És csend. Mindenki úgy tartja, hogy ebben a mély csendességben a hatalom sem engedi szabadjára majd a bosszúvágát. Az oroszok is humánusan bánnak a fogságba esett

---

Nézzétek, magyarok, büszkén e hős alakot, mely / Mint Jupiter szobra néz a magasból alá. / Arc, mi nemes, mi merész szemek és mely isteni homlok, / Messze ragyog, mint egy Fhárosz a sziklatetőn. / Rhóduszi bálványként álltál a nép s fejedelem közt, / Adva magad hidul a két elem árja között.

honvédtisztekkel. A nyugati hatalmak pedig mérsékletre intik az osztrák kormányt. Reméljük, mindkét fél okul a történetekből!

este 8.05-kor

Holnap reggel Kempen altábornagy kihirdeti a Haynau főparancsnok által jóváhagyott döntést... Az ítéletet! Tehát holnap!

Pest, 1849. október 5.
délelőtt 11-kor

S mégis megtörtént, mégis megesett...! A legbarbárabb időkre emlékeztető tragédia! Gyalázatos dolog, a legnagyobb igazságtalanság történik velem! Eltűntek a polgári normák: egyenlőtlenek közt az erősebb joga dönt! Velem együtt a vádlottak padjára ültették hát a polgári intézményeket, a magyar nemzeti törekvéseket is...! És büntetnek, mindent megsemmisítenek...! Ez volt hát a tét!

Mikor felolvasták az ítéletet, nem hittem el, amit hallottam. Úgy véltem, rosszul értettem, s vártam, mi jön még utána... De nem jött semmi mondat, semmi szó már, ami feloldotta volna a döbbenetet.

Felségárulás rágalma, minden ingó és ingatlan vagyonom elkobzása, kötél általi... Hogyan történhet meg mindez?!

Szegény, ártatlan, árva gyermekeim!

délután 6-kor

Sic erat in fatis?* Nem, ezt a rettenetet ők alkották meg nekem!

A hűség bűnhődik, a hűtlenség felmagasztalódik!

Lesz-e még kor, amely megérti az igaz tetteket?

* A sors könyvében így volt megírva?

Megmentvén a hazát meghalni dicső, de meghalni / s nem mentetni meg azt – halni meg, átok ez így. // Buktál. Nem mert gyöngé valál, de mivel lehetetlent / Célzál: Habsburg alatt élni, de lenni szabad. / Vetni a tengernek zabolát és féket a vésznek / Könnyebb, mintsem határt szabni a zsarnok elé.

Az osztrákok valóban a legnagyobb vadállatok azok közt, akik valaha a civilizált ember meg nem érdemelt nevére igényt tartanak. Kegyetlenkedéseik csak az afrikai és haiti néger fajok eljárásához hasonlíthatók. Hogy nagylelkűségükre hathassunk, arról szó sem lehet. De remélem, hogy Ön [Ponsonby]* nyíltan és határozottan ki fogja fejezni azt a csömörérzést, amelyet eljárásuk a mi országunk közvéleményében kelt.

* John Ponsonby bécsi angol követ.

Pest, 1849. október 5.
este 9.30-kor

Drága Nőm!

Hiába reménykedtünk az emberségesség utolsó szikrájában, amikor azt véltük, hogy még egyszer látjuk egymást, ezt is megtagadták Tőled; ezért ezekben a sorokban ismétlem meg neked mélyen átérzett kifejezését forró hálámnak és tiszta szerelmed minden kincse iránti csodálatomnak, amelyet megérdemelni sohasem tudtam; és oly igaz, mint az, hogy a halál küszöbénél állok, hogy csupán ennek a bűnnek a tudata az, amit a sírba magammal viszek. Istennek még örömet és kárpótlást kell adnia neked, te Angyal, és ha akad férfi, aki méltó a te szívedre, ó, akkor az önfeláldozásnak rád oly jellemző túlzásával ne taszítsd el őt magadtól.

Elnézéssel és szerelmünk első éveire gondolva emlékezzél rám. A gyermekeket áldd meg és csókold meg az én nevemben, ne szégyelljék, nem kell szégyellniük atyjukat, az én halálomnak a gyalázata előbb vagy utóbb azokra hull vissza, akik engem igazságtalanul és hálátlanul meggyilkoltak. Ebben az ünnepélyes órában megesküszöm, hogy a király és a monarchia elleni árulásnak soha egyetlen gondolata nem férközött lelkemhez, és hogy a hazához nem kevésbé hű voltam; ugyan ki hiszi el ezt most! És ezért halok meg; a törvény, a király esküje volt vezérfonalam, és sem jobbról, sem balról nem hagytam, hogy visszaéljenek velem. *Viam meam persecutus sum*,* ezért ölnek meg engem.

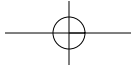
Ennyit a gyalázatos politikáról a Te vigasztalásodra, ámbár erre nincs szükséged, hiszen egyedül csak Te voltál az, aki mindig bízott bennem. Hagyd el ezt az országot a gyerekek kedvéért; az ő jövőjük csírájában volna megfertőzve. A Te vagyoned elég lesz nekik; jobb egy szerény sors, mint alamizsna azoknak a kezéből, akik őket árvákká tették.

A Te szeretett, szegény jó nővéred! Menj mindjárt hozzá. Kölcsönösen szükségetek lesz egymásra, és bizonyosan támogatjátok egymást. Szegény kis *Jan-*

...a grófot a síralomházba vitték, melynek ablaka az utcára szolgált... Sok nép csődült össze, az ablakon benéztek. 5-én este a gróf fel-alá járván, homlokát simogatta a kezével. Egy feszület és két gyertya állott az asztalon. Amidőn észrevették, hogy a sok nép az ablak körül csoportozik, strázsa tétetett az ablakhoz, és a népet elszéleszté. Németh János komornyik ez alatt a gróf volt szobáját rendezte, és várta grófját, míg a káplár, ki felügyelt a foglyokra, belépett, és ezen szavakat mondá: ne vesse meg ezt az ágyat, a gróf úgysem jön többé ide. ...grófját halálra ítélték. János sírva fakadva elszaladt...

A gróf... agyon akarta magát szúrni, a tőr azonban rövid és gyenge lévén, hegye eltörött az oldalbordán, mire a nyakán levő ereket keresztülvágta. ...nyakra-főre orvost kerestek. ...Bé doctor jött, ez *verbandot** adott. Ezt a gróf felszakította, mire még jobban folyt a vér. Újonnan bekötötték és kezeit öszveköttették. ...ámbátor torkon sebesülteket szokás ellen nagyon felakasztani, azon jelentést tette, hogy gróf Batthyányt mégis fel lehet akasztani. [...] Felöltöztették. [...] Minekelőtte az Újépületből kivitték volna, még egy katonai ítélet [ti. bíróság] eleibe állították, hol kérdőre vététek, hogy jött ő a törhöz... *Ich habe meine Rechnung mit Gott und der Welt geschlossen und gebe niemanden eine Antwort*** – felelte. ...a vészhelyre indultak. [...] *Agyonlőnek vagy felakasztanak?* ...amidőn látá, hogy akasztófa nincsen, könnyedén fohászod-

csimat** figyelmedbe ajánlom, feltétlenül gondoskodjál róla, megszolgálja őt körülöttem.

Azt a gonosz gyalázatot, melyek ezek nekem szántak, remélem, elkerülöm, erre a célra már régóta egy mentőeszközt hordok magamnál. S még egyszer a búcsúcsókot. Úgy halok meg, hogy csak a Te képed van a szívemben, a Te neved az ajkamon! Viszontlátásra! Isten veled!

Lajosod

* A magam útját járom.

** Németh Jánosra utal, a hűséges inasra, aki tizennégy éves korában került mellé. (Batthyány akkor hétéves volt.)

Pest, 1849. október 6.
éjjel fél 1-kor

Engem csak a tiszta szándék vezérelt!
Kezedbe ajánlom lelkemet!

va egy térdre [ereszkedve] mondá: *Éljen a baza!* A három golyó [közül] egyik a fejét, a másik a szívét, a harmadik a mellét találta...

* Kötést.

** Bevégeztem számadásomat Istennel és a világgal, és senkinek sem válaszolok.

...A sírdomb, mely Batthyányt födi, nem egy mindennapi halomka, az politikai jelentőséggel bír, abban ővele a magyar nemzetnek nemcsak a dinasztia iránti hűsége, de monarchiai érzelme is örökre el van temetve, ha a dinasztia meg nem tér, míg idő van rá, és a Biblia szerint teljesen új embert nem ölt magára. Gr. Batthyány Lajos a szétdúlt szabad haza romjai alatt egyedül nyugszik, az alkotmányos Magyarországnak ő hőse volt, a letiportnak mártírja lett.

Ha a bécsi kormány és az udvar tagjai államférfiak lettek volna, mint volt Batthyány Lajos, másként alakul nemcsak a XIX., de a XX. század története is.*

* S valószínűleg másként a XXI. századé is!

